

УДК 35.86

С.Ф. КОНСТАНТИНОВ, канд. юрид. наук,
доц., Національна академія внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПОКАРАННЯ ПРИ ПРИТЯГНЕННІ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Ключові слова: адміністративна відповідальність юридичних осіб

Питання притягнення до відповідальності юридичних осіб є достатньо проблематичним та актуальним. До його розв'язання залучаються як законодавці, так і широкий загал науковців.

Адміністративна відповідальність юридичних осіб розроблялася в радянському праві такими відомими вченими-адміністративістами, як С.С. Студенікін, Н.А. Галаган, А.Є. Луньов, Д.Н. Бахрах, Є.В. Додін, Л.Л. Попов, А.П. Шергин, Ю.М. Козлов, І.І. Веремеєнко, В.А. Юсупов. У роботах цих вчених адміністративна відповідальність юридичних осіб розглядалася не як самостійний об'єкт дослідження, а в рамках розвитку загальної теорії адміністративної відповідальності. На наш погляд, в існуючих роботах розкриваються важливі, але все-таки окремі сторони зазначеної проблеми. Тому метою статті є дослідження особливостей забезпечення адміністративного покарання при притягненні до відповідальності юридичних осіб.

Разом із тим, наука адміністративного права не дає належної відповіді на питання теорії адміністративної відповідальності юридичних осіб, а саме, висуваються положення про фінансову, екологічну, земельно-правову та інші види відповідальності, хоча все це є сутністю і різновидами адміністративної відповідальності. Нині відсутнє єдине поняття адміністративного правопорушення, яке однаково застосовувалось би до фізич-

них і юридичних осіб. Однак в окремих галузях і сферах діяльності: будівництва і виробництва будматеріалів, санітарно-епідеміологічного нагляду, охорони навколишнього середовища, збору податків і інших обов'язкових платежів все ж існує визначення правопорушення. Все це спотворює визначення адміністративного правопорушення як єдиної підстави адміністративної відповідальності, у тому числі і юридичних осіб. Насамперед, слід зазначити, що нині недостатньо розкритою залишається суб'єктивна сторона адміністративної відповідальності, відкрите питання про провину і її форми щодо юридичних осіб, багато в чому визначення провини організацій запозичено з цивільного права. На наш погляд, теорія адміністративного права потребує формулювання власної концепції і визначення провини юридичної особи.

У науці до теперішнього часу не існує єдиної думки щодо мети та завдань адміністративної відповідальності. Одні учені називають покарання, інші – виховання, а також попередження вчинення нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами. Відповідно до ст.1 КУпАП, метою адміністративного покарання, являється запобігання вчинення нових правопорушень [1]. Вважається, що співвідношення даних категорій наступне.

Метою відповідальності є превенція – як загальна, так і приватна, яка досягається шляхом покладання на особу негативних наслідків вчиненого правопорушення (адміністративного покарання, закріпленого в санкції статті, що встановлює відповідальність). Вважається, що, зазнаючи цих наслідків, особа виховується – змінює своє відношення до протиправної поведінки, яка послужила причиною її покарання. Таким чином, мета адміністративної відповідальності – превенція, покарання – це суть відповідальності, а виховання – це процес досягнення мети відповідальності. Вище описаний механізм досягнення приватної превенції. Загальна превенція досягається приблизно так само, із

тією відмінністю, що особа зі сторони спостерігає за тим, яких негативних наслідків зазнає правопорушник за провину. Проте, чи досягнута мета відповідальності, можна робити висновки тільки після тривалого спостереження – за фактом того, чи вчинили інші особи подібні правопорушення.

Слід зауважити, що дискусії відносно мети адміністративної відповідальності велися переважно в той період, коли суб'єктами адміністративної відповідальності виступали тільки фізичні особи. Стосовно цих суб'єктів описаний вище механізм досягнення мети відповідальності – превенції – може бути оцінений як достатньо переконливий.

Проте в умовах розвитку ринкових відносин з'являється велика кількість суб'єктів підприємницької діяльності різних організаційно-правових форм і значна частина вітчизняних дослідників сьогодні погоджуються з тим, що коло суб'єктів адміністративної відповідальності має бути розширене за рахунок включення до них юридичних осіб і що у зв'язку з цим слід внести певні зміни й доповнення до сучасного адміністративного законодавства [2, с.8; 3].

Однак таке реформування передбачає попереднє вирішення комплексу питань, пов'язаних із визначенням вини юридичних осіб, як суб'єктів адміністративних правопорушень, а також зі строками притягнення юридичних осіб до адміністративної відповідальності. Так, у вітчизняній юридичній літературі та чинному законодавстві вина визначається як психічне ставлення особи до протиправного діяння та його наслідків. Але таке визначення не може застосовуватись до юридичної особи, оскільки остання не має самостійної свідомості і психіки. Для того, щоб сформулювати визначення вини для юридичних осіб, слід розглянути що лежить в основі дієздатності останніх. Як зазначає Є. Трубецької, дієздатність юридичної особи виявляється у діях певних фізичних осіб, представників, які діють від її імені. Причому дії цих представників вважаються діями самої особи, хоча ані самих представників,

ані взагалі фізичних осіб, що входять до складу юридичної особи, не слід ототожнювати із самою юридичною особою [4]. Цю думку підтримує і Ю. Фогельсон, який зазначає, що діяльність будь-якої юридичної особи – це комплекс процедур, кожна з яких виконує конкретна людина. Оскільки цей комплекс спрямований на реалізацію певної мети, він становить соціальну єдність. Суттєвим є те, що діяльність юридичної особи – це одна з форм діяльності громадян [5, с.38].

Таким чином, дієздатність юридичної особи обумовлюється специфічною дієздатністю фізичних осіб, які входять до її складу. Саме діяльність цих осіб, обумовлена їхніми службовими обов'язками, породжує суб'єктивні права та юридичні обов'язки юридичної особи (тобто викликає юридичні наслідки не для самих фізичних осіб, а для юридичної особи, з якою вони знаходяться в певному зв'язку).

У зв'язку з цим виникає низка запитань. По-перше, чи правомірно говорити, що при залученні до адміністративної відповідальності юридичної особи метою відповідальності є превенція? По-друге, яким чином досягається певна мета?

На перше питання слід відповісти позитивно. Безцільне залучення юридичних осіб до відповідальності суперечило би здоровому глузду. Припущення про те, що при встановленні адміністративної відповідальності юридичних осіб держава переслідувала тільки фіскальні цілі, спростовується тим, що тоді законодавцю було б досить закріпити склади і санкції, а не встановлювати правила визначення провини юридичних осіб, не поширювати на них дії презумпції невинності і інших принципів. Це дає підстави стверджувати, що метою залучення до адміністративної відповідальності юридичних осіб є попередження здійснення нових правопорушень як особою, що притягається до відповідальності, так і іншими особами.

Перш ніж відповісти на друге поставлене питання, слід визначитися, що таке юридична особа. Юридичні особи – вид колективних суб'єктів права. Вважаємо, що субстратом

юридичної особи являються люди, які входять в колектив даної юридичної особи. Проте юридична особа не зводиться до групи людей, з яких вона складається. Юридична особа – це колектив фізичних осіб, пов'язаних загальною метою, внутрішньо організований, за рахунок внутрішньої організації відособлений від навколишнього світу, виступаючий зовні як єдине персоніфіковане ціле, що володіє самостійною волею, що несе самостійну відповідальність. Колектив осіб відрізняється від простих зібрань людей наявністю внутрішніх стійких організаційних взаємозв'язків, що визначають роль кожної людини всередині колективу. Правопорушення вчиняються, як правило, «руками» одного з членів колективу, що діє з наміром або за необережністю. Проте воля кожного з членів колективу формується не в порожньому просторі, а в процесі взаємодії членів колективу в рамках організаційних взаємозв'язків, на неї здійснює вплив колектив. Якщо ці організаційні взаємозв'язки між членами колективу налагоджені належним чином, то здійснення правопорушення одним з його членів практично виключається, – в процесі внутрішнього контролю буде виправлена ненавмисна помилка або припинені свідомі дії особи, спрямовані на здійснення правопорушення. Якщо ж організаційні взаємозв'язки не відлагоджені, дефектні, то через відсутність належного контролю працівник організації може порушити правила або нехтувати обов'язками, що приведе до вчинення правопорушення. При цьому юридична особа буде винною у відсутності належної організації.

На нашу думку, при такому підході механізм досягнення мети превенції при залученні до відповідальності юридичної особи виглядатиме таким чином. Факт покладання відповідальності поза сумнівом впливає на свідомість тих фізичних осіб, які утворюють юридичну особу. Дані фізичні особи здатні змінювати свою поведінку, зокрема шляхом вживання «активних заходів» – зміни своїх взаємин так, щоб надалі подібних порушень

допущено не було. Зазнаючи покарання, юридична особа змінює свій «суб'єктивний стан» – регулює внутрішні відносини в колективі, дефект в яких привів до здійснення правопорушення, для того щоб надалі подібного правопорушення допущено не було. В результаті юридична особа змінює свою «поведінку» і можна говорити про механізм досягнення мети адміністративного покарання – приватної превенції. Мета загальної превенції досягається аналогічним чином.

Слід заздалегідь спробувати відповісти на деякі з найбільш вірогідних питань, що виникають в ході міркувань. Наприклад, важливим є питання: якщо всі співробітники юридичної особи, які працювали на момент залучення до відповідальності і зробили відповідні висновки з факту відбування покарання, звільняться, склад працівників зміниться, то чи збережеться у такому разі результат залучення до відповідальності? Думаємо, що так. Співробітники юридичної особи, які працюють на момент залучення до відповідальності та прийнявши до відома факт залучення до відповідальності змінюють свої внутрішні організаційні взаємозв'язки так, щоб вирішення цього питання більш не залишалось без контролю, щоб його вирішенням займався працівник, що володіє належною кваліфікацією, і т.д. Вирішення організаційних питань усередині юридичної особи, як правило, фіксується у внутрішніх локальних актах – посадових інструкціях, наказах і ін. При зміні працівника його посадові обов'язки, правила його взаємодії з іншими працівниками залишаються незмінними. Якщо ці питання будуть вирішені, то зміна працівника для досягнення мети превенції не має значення.

Існує багато інших питань, висвітлити, які в рамках однієї статті не можливо, а також проблеми, розв'язання яких залежить не стільки від рівня розвитку науки адміністративного права, скільки від діяльності органів, притягуючих юридичних осіб до адміністративної відповідальності. Однією з цих проблем є збір статистичних відомостей про за-

лучення юридичних осіб до адміністративної відповідальності.

Судити про те, чи досягнута мета відповідальності, можна тільки після певного часу. Якщо відсутні факти повторних правопорушень з боку юридичної особи, можна зробити висновок про те, що мета відповідальності досягнута.

На жаль, нині в Україні далеко не всіма органами адміністративної юрисдикції ведеться облік фактів залучення юридичних осіб до адміністративної відповідальності, тому важко говорити про досягнення мети відповідальності. Хоча дані про те, як часто юридичними особами вчиняються правопорушення вже після залучення їх до відповідальності за подібні діяння, являються безцінним матеріалом для науки, законодавця і правозастосовуючих органів, оскільки дозволяють говорити про ефективність адміністративної відповідальності юридичних осіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення // ВВР УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.
2. Герасименко Є. С. Питання реформування інституту адміністративної відповідальності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / Є. С. Герасименко ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2000.
3. Кротюк В. Фінансові санкції та адміністративна відповідальність: проблема співвідношення / В. Кротюк, А. Іоффе, Д. Лук'янець // ПравоУкраїни. – 2000. – № 5.
4. Трубецкой Е. Н. Энциклопедия права. – СПб., 1998. – С. 177–178.
5. Фогельсон Ю. Б. О конституционной защите прав юридических лиц / Ю. Б. Фогельсон // Государство и право. – 1996. – № 6.

Константинов С. Ф. Забезпечення адміністративного покарання при притягненні до відповідальності юридичних осіб / С. Ф. Константинов // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 508–511 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10kcfvjo.pdf>

Розглядаються актуальні питання реалізації механізму притягнення до адміністративної відповідальності юридичних осіб в Україні.

Константинов С.Ф. Обеспечение административного наказания при привлечении к ответственности юридических лиц

Рассматриваются актуальные вопросы реализации механизма привлечения к административной ответственности юридических лиц в Украине.

Konstantinov S.F. Maintenance of Administrative Punishment at Bringing to Account of Legal Bodies

Pressing questions of realization of the mechanism of attraction to administrative responsibility of legal bodies in Ukraine are considered.